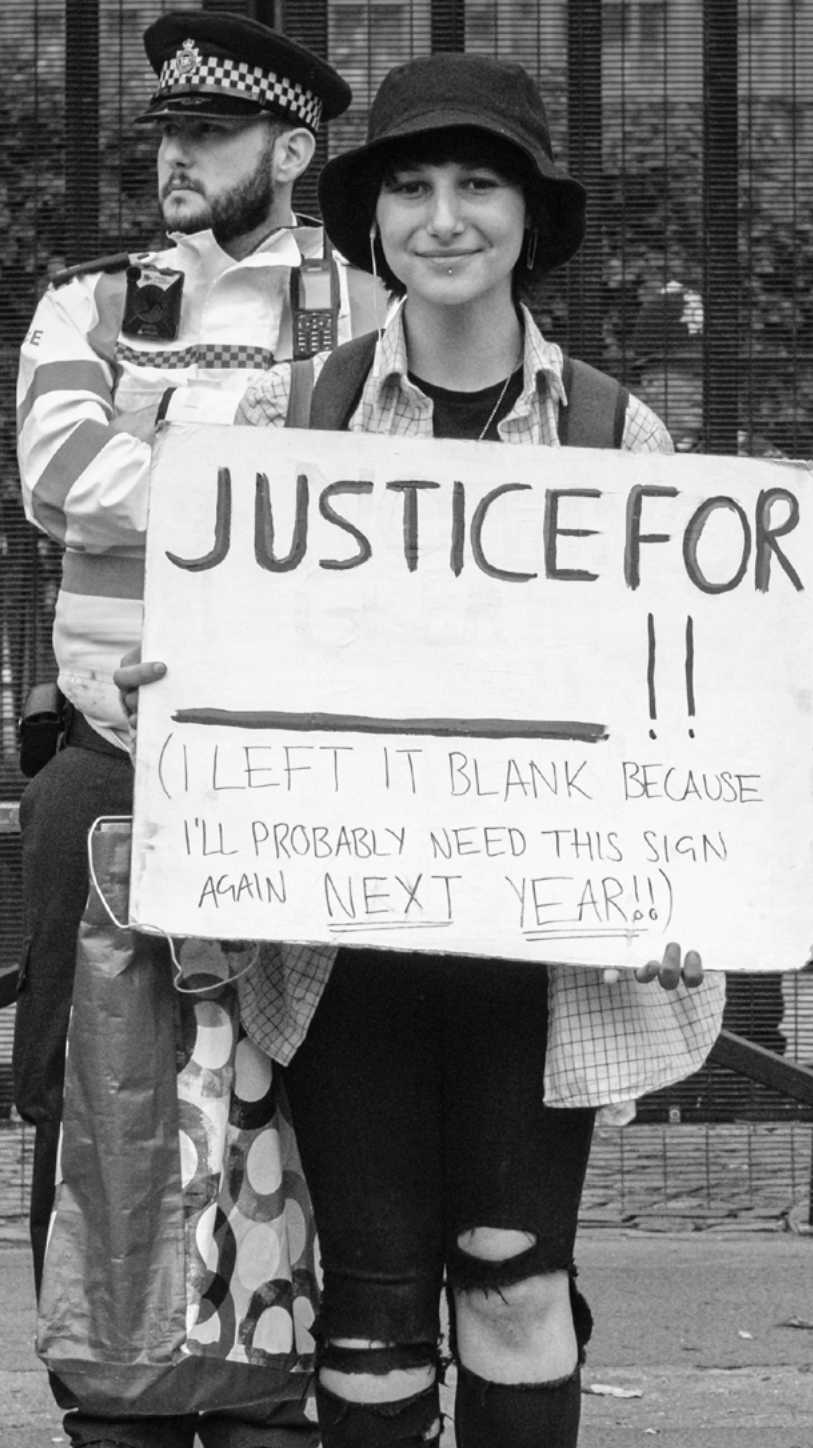

MISTÄ IHMISOIKEUDET SAIVAT ALKUNSA?

Ihmisoikeudet eivät ole syntyneet tyhjiössä vaan monien historiallisten vaiheiden muovaamana. Kaikenlaisia etuja ja intressejä voidaan perustella ihmisoikeuksin, ja kamppailu niistä on syvästi poliittista. Tarkoittaako tämä sitä, että ihmisoikeudet ovat menettämässä merkitystään?

Jatko-opiskelija kerran kysyi minulta, merkitseekö se, että jotain ilmiötä aletaan tutkia historiallisesti, sitä, että tämä ilmiö on tullut päätökseensä? Hänellä oli mielessään se massiivinen kiinnostus, joka oikeustieteessä ja politiikan tutkimuksessa viime aikoina on kohdistunut ihmisoikeuksien historian selvittämiseen. Merkitseekö tämä, että ihmisoikeuksien aika, joka alkoi joskus 1970-luvun lopulla ja kukoisti 1990-luvulla, on nyt ohi? Ehkä ei. Mutta se varmaankin osoittaa, että nuo oikeudet ovat tulleet jotenkin ongelmallisimmiksi ja kenties menettäneet jotain aiemmasta voimastaan.

Ihmisoikeuksista on tullut osa arkipäiväistä etujen ajamisen politiikkaa. Aikanaan sanottiin, että ihmisoikeudet ovat universaaleja,

jakamattomia ja luovuttamattomia. Mutta nyt näyttää siltä, ettei ole olemassa etua tai arvoa, jota ei voitaisi puolustaa ihmisoikeuksiin viittaamalla. Jos historiallinen tutkimus paljastaa, että ne ovatkin syntyneet tiettyinä aikana, että ne on ymmärretty eri tavoin ja että niillä on eri aikoina ajettu erilaisia etuja, katoaa ajatus niiden luovuttamattomuudesta – niiden kuulumisesta ihmisluontoon jotenkin samalla tavoin kuin nenä päähän.

Yhä useammat yhteiskunnalliset kysymykset ilmaistaan oikeuksien tai niitä koskevien vaatimusten ristiriitoina. Ilmaisunvapaus loukkaa toisen oikeutta yksityisyyteen. Yhden oikeus omistaa rajaa toisen oikeutta asumiseen. Kokoontumisvapaus haittaa liikkumisvapautta. Valintaa joudutaan jatkuvasti tekemään vapauden ja turvallisuuden

Mielenosoittaja vaatii oikeutta Lontoon parlamenttitalon edessä.

välillä. Sama koskee yhteisön itsemääräämisoikeutta suhteessa siihen kuuluvan yksilön vapauksiin. Miten painottaa näitä ristikkäisiä vaatimuksia?

Ratkaisua painotusta koskeviin ongelmiin ei saa oikeuksiin vetoamalla, koska tavoitteena on juuri selvittää, mitä oikeuksia meillä on ja missä kulkevat niiden rajat. Tämän määrittäminen on sidoksissa arvostukseen ja maailmankuviin. Onko hyvä yhteiskunta sellainen, joka suojaa liikkeenharjoittajan oikeutta liiketoiminnan häiriöttömään harjoittamiseen vai sellainen, joka korostaa luontoaktivistien kokoontumisvapautta? Mihin vetää raja populistisen kiihotuksen ja sananvapauden välillä? Kenen oikeuksien suojaamiseen valtiovallan rajatut resurssit tuli ensin suunnata – eläkeläisten, sairaiden vai kouluisten? Näitä valintoja tehdään päivittäin tuhansissa ja taas tuhansissa hallinnollisissa elimissä, komiteoissa ja tuomioistuimissa.

Vuosien aikana on käynyt ilmi, ettei ihmisoikeuksia voi pitää sillä tavoin ehdottomina kuin aikanaan ajateltiin. Niitä pitää rajata, ja niiden välillä on tehtävä valintoja. Eri oikeudet edustavat erilaisia yhteiskunnallisen elämän ihanteita. Jonkun oikeudet voidaan usein toteuttaa vain toisen oikeuksista tinkimällä. Tämä havainto on synnyttänyt viime vuosien aikana poliittisen historian, teologian ja oikeustieteen aloilla uuden ihmisoikeuksien historiaa koskeva tutkimuksen. Siinä on kysytty, auttaisiko historia ymmärtämään,

mitä arvoja ja pyrkimyksiä ihmisoikeuksien avulla pitäisi edistää.

Historiallisessa tarkastelussa oikeudet eivät synny muusta maailmasta ja ajattelusta riippumattomina tosiasioina. Ne syntyvät osiksi kokonaisia maailmankuvia tai tietämisen järjestelmiä. Kukin niistä tuottaa oman käsityksensä siitä, mitkä edut kuuluvat ihmisyyksilöille luonnostaan – siis subjektiivisina oikeuksina – keihin ne ulottuvat ja mitkä ovat oikeuksien rajat. Näin syntyy tiedon hierarkioita.

Yhteiskunnallinen valta ohjautuu asiantuntijoille, jotka kutsutaan punnitsemaan eri oikeuksien täytöntöönpanon seurauksia ja yhteiskunnallisia kustannuksia. Näin siten määritetään, mihin kullekin kuuluvien oikeuksien rajat asetetaan ja millainen arvojärjestys niillä on. Myös ihmisoikeuksien asiantuntemus on vallankäyttöä. Koetan valottaa tätä tarkastelemalla lyhyesti neljää ajankohtaa, joiden on tutkimuksessa sanottu edustaneen ihmisoikeuksien alkuperää.

SALAMANCAN TEOLOGIT

Katolisen kirkon sisällä syntyi 1400-luvun lopulla ja 1500-luvulla niin sanottu nominalistinen suuntaus. Se oli ajatusrakennelma, jossa yleiskäsitteet – esimerkiksi juuri oikeus – purettiin osiinsa, nyt siis yksittäisille ihmisille kuuluvien oikeuksien summaksi.

Espanjassa Salamancan yliopistossa opettaneet uusskolastikot, kuten dominikaani-

KUVAN LÄHDE: ALAMY

Kaarle V kuului Habsburgien sukuun. Hän oli Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsija ja Espanjan kuningas. Hänen rinnallaan on puoliso Isabella.

teologi **Francisco de Vitoria** (1483–1546), alkoivat tulkita vanhaa luonnonoikeusoppia siten, että sen ytimessä oli vapaus, joka kuului ihmiselle Jumalan kuvaksi luotuna. Tämä vapaus – *dominium in se*, valta omaan itseen – oli luovuttamaton, ja kuului kaikille. Skolastikot sovelsivat tätä oikeuttaakseen ja rajatakseen sekä kuninkaanvaltaa että yhä laajemmalle Eurooppaan ja sen ulkopuolelle

levinnyttä kaupankäyntiä. Kuninkaanvaltaa oli erityisesti keisarinviittaa kantaneella **Kaarle V:**llä (1500–1558).

Ruhtinaan hallitusvalta vapaiden ihmisten kesken voi perustua vain suostumukseen. Sota tai yksilöön kohdistettu pakkovalta oli oikeutettua vain reaktiona oikeuden loukkaukseen. Kauppiaan tavoittelema voitto tai pankkitoiminta eivät rikkoneet koronkiskon-

nan kieltoa, kunhan vaihdanta perustui vapaasti tehtyihin sopimuksiin eikä korko tai voitto ylittänyt sitä, mikä oli kohtuullista. Esimerkiksi 10 prosentin korko oli pankkitoiminnassa sallittu.

Salamancan teologit eivät kehitelleet *dominium*-oppiaan tyhjiössä. Protestanttinen kappina heilutti Habsburgien hallitsijasuvun valtaa, ja uusi kaupallinen moraali levisi pitkin Eurooppaa. Vahvalla luonnollisten oikeuksien opilla voitiin vahvistaa kirkon otetta kristittyjen sieluista ja tukea Kaarlen hallitusta. Oikeudet olivat vain osa sitä moraalista teologiaa, johon kuului myös pyrkimys hyveeseen. Niillä oli rajansa. Piti kunnioittaa muiden oikeuksia ja pyrkiä hyvään yhteiskuntaan.

Vuosina 1545–1563 katolinen kirkko tarkensi teologiaansa Trenton kirkolliskokouksessa. Siellä määritelty teologia edellytti kristittyjen käyvän ripillä vähintään kahdesti kuukaudessa, sillä siinä voitaisiin arvioida, sopivatko ripittäytyvän pyrkimykset yhteen teologisen moraalin ja taivaspaikan vaatimusten kanssa. Näin subjektiivisten oikeuksien kieli avasi kirkolle tien ihmisten sisäiseen maailmaan: ripissä arvioitiin esimerkiksi, oliko kauppias ottanut tavarasta ylihintaa tai kävikö ruhtinas oikeutettua sotaa.

Amerikan mantereen alkuperäisasukkaiden ja eurooppalaisten valloittajien ja siirtolaisten välillä oli syntynyt syvenevä konflikti. Vitorian mukaan vapausoikeudet kuuluivat myös Amerikan mantereen alkuperäisasuk-

kaille. Olihan Jumala luonut nämäkin ihmiset omaksi kuvakseen. Ihmisoikeudet siis modernisoivat kirkon ideologista ylivaltaa. Niiden universaalisuus mahdollisti ylivallan laajenemisen myös katolisen maailman ulkopuolelle. Ihmisoikeuksilla siis sidottiin uuden maailman asukkaat siihen moraaliin, jonka sisällön kirkko itse määritteli.

HUGO GROTIUS

Moni tutkija on myös nähnyt ihmisoikeuksien alkuperän protestanttisessa luonnonoikeudessa, erityisesti hollantilaisen juristin **Hugo Grotiuksen** (1583–1645) kirjoituksissa. Pääteoksessaan *De iure belli ac pacis* vuodelta 1625 Grotius yhdisti espanjalaisilta skolastikoilta oppineensa vapauden käsitteen roomalaisen oikeuden terminologiaan: ihmisellä oli *dominium in se*, valta itseensä.

Teoksen keskeisessä kohdassa Grotius erotti toisistaan käsitteen *ius* – siis ’oikeus’ – kolme eri merkitystä. Ensinnäkin se saattoi tarkoittaa yksinkertaisesti samaa kuin ’laki’, ja esimerkiksi kuninkaan antama määräys voi olla *ius* tässä merkityksessä. Toinen oli **Aristoteleen** perintöön pohjautuva teleologinen ajatus. Tällöin *ius* merkitsee sitä oikeudenmukaista päämäärää, johon hyveellisen ihmisen tuli pyrkiä: hyvää maailmaa.

Näitä kumpaakin paljon tärkeämpi oli termin kolmas merkitys, nimittäin se ”moraalinen ominaisuus, joka kuului jokaiselle ih-

miselle ja jonka avulla hän voi saada jotain omakseen tai tehdä jotain oikeudenmukaisesti”. Juuri tässä oli subjektiivisen, ihmiselle luontaisesti kuuluvan oikeuden ydin. Sen kaksi pääosaa Grotiukselle olivat omistaminen ja vapaus toimia tahtonsa mukaan. Suurin osa Grotiuksen pääteoksesta ja myöhemmästä protestanttisesta luonnonoikeusopista käyttääkin juuri tätä termin *ius* merkitystä.

Grotiuskaan ei tehnyt määritelmäänsä tyhjiössä. Itä-Intian kauppakomppanian juristina hänet oli palkattu vastaamaan kysymykseen siitä, millä oikeudella yhtiön laivat kaappasivat portugalilaisia aluksia itä-Intian kauppareitin varrella. Grotiuksen mukaan Portugalin ylläpitämä monopoli loukkasi yhtiölle ja sen osakkaille kuuluvaa subjektiivista oikeutta kaupankäyntiin. *Dominium in se* sisälsi oikeuden omistaa sekä myydä ja ostaa tavaraa. Koska tämä oikeus oli universaali, oli se pätevä myös aavalla merellä, valtiollisen tuomioivallan ulottumattomissa. Oikeuden rikkojaan voitiin kohdistaa rangaistus.

Grotiuksen ajattelun mukaan valtioalueen ulkopuolella jokaisella oli oikeus itse panna oikeutensa täytäntöön. Muutamaa vuotta myöhemmin englantilainen **John Locke**

(1632–1704) käytti samaa perustelua tukiesaan Pohjois-Amerikan siirtolaisten oikeutta ottaa haltuunsa paikallisten asukkaiden metsästyksen varaamia maa-alueita tarvittaessa väkivalloin.

Grotius löysi ihmisoikeuksista myös perustelun Hollannin johtamien protestanttisten provinssien irtautumiseen Habsburgien imperiumista. Valtiollinen elämä perustui sopimukseen. Sen taustalta löytyivät vapaiksi luoduille ihmisille luonnostaan kuuluvat tahdonvapaus, omistamisen oikeus, oikeus saada periä velka ja vaatia rangaistusta niille, jotka olivat näitä oikeuksia loukanneet. Keisarin sallima uskonnollinen sorto rikkoi hallitsijan velvollisuuksia, joten kapina häntä vastaan oli oikeutettu.

Pääteoksessaan Grotius kuitenkin lisäsi, että perustettuaan valtion kansalaiset eivät enää olleet vapaita toimimaan siinä tahtonsa mukaisesti. Kansan ”yhteisen suvereenisuuden” vastapainona oli se, mitä Grotius nimitti hallitsijan ”varsinaiseksi suvereenisuudeksi”. Se oikeutti hallitsijan määräämään niistä toimista, jotka olivat tarpeen yhteiskuntasopimuksen – ja niiden taustalla olevien luonnollisten oikeuksien – toteuttamiseksi. Olihan

KUVAN LÄHDE: WIKIMEDIA COMMONS

Kun Ranskan kansalliskokous hyväksyi ihmisoikeuksien ja kansalaisvapauksien julistuksen, ei ollut selvää, mitä se tarkoittaisi käytännössä.

tilanteita, Grotius ajatteli (tai ainakin kirjoitti), joissa orjuuteen alistuminen saattoi olla kaikkiaan aivan järkevä valinta.

Protestanttinen luonnonoikeusoppi kannatti tiukkaa mutta maltillista hallitusvaltaa, jonka tavoitteena oli taata, että kansalaiset voivat rauhassa nauttia oikeuksistaan – omistamisesta, kulttuurista sekä tehokkaasta vaihdannan ja velkojen maksun järjestelmästä. Hollannin kulta-aika ja maan kaupallinen kukoistus saivat perusteensa ihmisoikeuksista.

Ajatus valtiovallasta ihmisille luontaisesti kuuluvien oikeuksien tuotteena oli uuden ajan luonnonoikeusperinteen ytimessä. Jos valtio kerran oli ihmisoikeuksien tuote ja niiden toteutumisen takuumies, ei tuntunut perustellulta vedota niihin valtiota vastaan, kuten uuden ajan terävin poliittinen ajattelijaksi, **Thomas Hobbes** (1588–1679) huomautti.

Absolutismin valtioteoria sijoitti ihmis-oikeudet ja kuninkaanvallan ikään kuin toistensa sisään. Ajateltiin, että oikeudet eivät tähänneet muuhun kuin kansalaisten onnen maksimointiin. Saksassa hovin ja kuninkaallisten yliopistojen professorien ratkaistavaksi jätettiin se, millaista politiikkaa tähän tarvittiin.

VALISTUS JA VALLANKUMOUS

Kolmantena ihmisoikeuksien alkuperää koskevana hetkenä on pidetty eurooppalaista

valistusaikaa, jolloin valtion tiukkeneva ote kansalaisiinsa synnytti tarpeen rajata tarkemmin sen valtaa.

John Locken *Kahdessa tutkielmassa hallitusvallasta* (1688) hahmotettiin kristilliseltä pohjalta työntekoon ja maan haltuunottoon perustuva ihmisoikeuksien maailma. Ihmiset syntyivät vapaina. Vapauden tärkein elementti oli jokaisen oikeus nauttia työnsä tuloksista, myös palvelijoiden ja kotieläinten työn tuloksista. Hallitus oli sopimus, jonka tavoitteena oli suojata omistamista. Jos hallitus sitten rikkoi tätä velvoitettaan, oli kansalaisilla oikeus valita uusi.

Ranskan kansalliskokous hyväksyi elokuussa 1789 ihmisoikeuksien ja kansalaisvapauksien julistuksen, joka vahvisti omistamisen ohella myös joukon poliittisia ja kansalaisvapauksia, henkilökohtaisen turvallisuuden ja kaikkien oikeuksien loukkaamattomuuden. Mutta ei ollut selvää, mitä julistus tarkoittaisi käytännössä. Siitä ei esimerkiksi seurannut, että orjuudesta luovuttaisiin. Päinvastoin, yksin vuonna 1790 Ranskan tärkeimpään siirtomaahan Saint-Domingueen eli nykyiseen Haitiin kuljetettiin 48 000 Afrikan länsirannikolta kaapattua mustaa, mikä oli suurin vuosittainen lisäys.

Julistuksen henkinen isä **Joseph Sieyès** (1748–1836) piti selvänä, ettei julistuksesta ainakaan voinut tehdä sellaista johtopäätöstä, että valtiovalta pitäisi jakaa tasaisesti. Äänioikeus ja vaalikelpoisuus oli parasta jaksot-

Kun yhteiskunta monimutkaistuu, sitä ei enää voi hallita tarkoilla, universaalisti sovellettavilla normeilla.

taa omaisuuden perusteella. Joilla on suurin omaisuus, on myös suurin intressi hyvään hallitsemiseen. Tämä ei tietenkään sopinut **Maximilien Robespierrelle** (1758–1794), joka oli valmis jakamaan poliittiset oikeudet kaikille mutta myös puuttumaan omistamisen oikeuteen. Kuuluihan valtiovallalle hänen mukaansa ”pyhä velvollisuus” taata kaikille oikeus toimentuloon.

Kun riitely Ranskan kansalliskokouksessa näytti vahvistavan vastavallankumouksellisia voimia, maata hallitseva yhteishyvä valiokunta päätti, että luonnolliset oikeudet ylittivät lain ja perustuslainkin säännökset. Näin ne tarjosivat perustan oikeudenkäynnille kuningasta vastaan ja aikanaan myös terrorille: olivathan monarkistit, kuten **Louis de Saint-Just** (1767–1794) asian ilmaisi, ”ihmisoikeuksien vihollisia”.

Jakobiinivaltaa seurannut kansalliskokous ei enää sisällyttänyt perustuslakiin luonnollisia oikeuksia. Tämä johtui pelosta, että näitä jälleen käytettäisiin muiden lakien syrjäyttämiseen. Vallankumouksen jälkeen ihmisoikeuksia koskeva puhe kohdistui yhä selvemmin turvallisuutta ja järjestystä koros-

tavien oikeuksien suuntaan. Lakiuskollisuus – *Rule of Law* – oli sekä tae että uhka ihmisoikeuksien noudattamiselle.

IHMISOIKEUDET 1960-LUVULLA

Neljäntenä ihmisoikeuksien alkuperää koskevana teoriana haluan mainita viime vuosina paljon keskustellun Yalen professorin **Samuel Moynin** käsityksen, jonka hän esitti kirjassaan *The Last Utopia* (2010). Sen mukaan nykyinen ihmisoikeuskulttuuri on yksinkertaisesti 1960-luvun amerikkalaisen kansalaisoikeusliikkeen globalisoitu versio, jota on täydennetty vuoden 1968 nuoriso-protestien teemoilla sekä vaatimuksella taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiseen, mikä kumpuaa klassisesta sosiaalidemokratiasta.

Moynin käsityksen mukaan sen paremmin vuoden 1948 YK:n ihmisoikeuksien julistus kuin siirtomaiden itsenäistymisenkään eivät luoneet nykyistä läntistä ihmisoikeuskulttuuria. Sen taustalla on pikemmin **Max Weberin** (1864–1920) hahmottama modernin yhteiskunnan byrokratisoituminen, jo-

hon liittyi yhä laajeneva kustannus–hyötyajatteluun palaava julkinen vallankäyttö. Kun yhteiskunta monimutkaistuu, sitä ei enää voi hallita tarkoilla, universaalisti sovellettavilla normeilla. Lakeihin kirjataan vain yleissäännöksiä. Viranomaiset saavat laajasti harkintavaltaa. Pyritään kokonaistaloudellisesti parhaisiin ratkaisuihin punnitsemalla eri vaihtoehtojen kustannuksia ja hyötyjä.

Tämän argumentin mukaan nykyisen ihmisoikeuskulttuurin alkuperä olisi siinä reaktiossa, joka kohdistuu hallinnollisen tarkoituksenmukaisuusajattelun leviämiseen kaikkialle. Tarvittiin jotain kovempaa, sääntöjä, joihin voisi vedota hyötytarkoituksia vastaan. Piti voida sanoa, että ”minulla on oikeus tähän” tai että ”tätä ei minulta saa evätä, vaikka se olisi kokonaistaloudellisesti ajatellen kuinka hyödyllistä”.

Vuonna 1977 ilmestyi maailmankuulun amerikkalaisen oikeusfilosofin **Ronald Dworkinin** (1931–2013) teos *Taking Rights Seriously*. Dworkin kävi Helsingissäkin puhumassa aiheesta, ja vuonna 2000 Suomen perustuslakiin kirjattiin 18:n pykälän pituinen lista suomalaisille kuuluvista perusoikeuksista.

EI YHTÄ ALKUPISTETTÄ

Kuvasin edellä neljää hetkeä, jotka tavalla tai toisella ovat edustaneet nykyisen ihmisoikeuskulttuurin alkujuuria. Muihinkin lähteisiin

on viitattu – esimerkiksi kanonisen oikeuden perusteokseen, 1100-luvulta peräisin olevaan **Gratianuksen** *Decretum*-lakikokoelmaan sekä 1700-luvun romanttisen kirjallisuuden tapaan kuvata heikkoja tai uhreiksi joutuvia ihmisiä sympaattisessa valossa. Myös YK:n ihmisoikeuksien julistukseen on usein viitattu.

Yhteiskunnallisilla ilmiöillä ei ole yhtä alkupistettä. Ne saavat vaikutteita eri puolilta eivätkä yleensä yhdisty yhtenäisiksi perinteiksi. Termi ”ihmisoikeudet” on melko uusi, mutta se on poiminut vanhasta luonnonoikeudesta ajatukset luovuttamattomuudesta ja universaalisuudesta. Siksi siihen on ollut houkuttelevaa vedota tavanomaista politiikan tekoa vastaan.

Vähitellen on käynyt ilmi, ettei ole etua tai intressiä, jota ei voitaisi kääntää ihmisoikeuksien kielelle. Ja kun useimmissa yhteiskunnallisissa ristiriidoissa kaikki voivat vedota omiin oikeuksiinsa, on pitänyt kysyä – miten erottaa oikeat oikeudet vääristä tai vain ”teeskennellyistä”. Eihän niitä voi upottaa happoon.

Esimodernin luonnonoikeuden aikoina ajateltiin, että tiede kykenee tähän vastamaan. Näin ei enää ajatella. Oikeudet ovat syvästi poliittisen taistelun kysymyksiä.

IHMISOIKEUKSIEN POLITIIKKA TÄNÄÄN

Viimeaikaisissa historioissa ei ole kysymys oikeaksi todistettujen ihmisoikeuksien vaan

ihmisoikeuksia koskevan puheen ja sitä ylläpitävien ajatusmallien kehityksestä. On tarkasteltu ihmisoikeuksien käyttöä – eihän niitä voikaan havainnoida muutoin kuin käytössä.

On tutkittu tapaa, jolla on viitattu ihmisille luontaisesti kuuluviin oikeuksiin ja näin vaadittu tiettyjä etuja, kannatettu tai vastustettu tietynlaista politiikkaa, esimerkiksi kirkon tai nousevan kaupallisen eliitin valtapyrkimyksiä. Näyttää, että siihen on vedottu niin absolutismin, liberalisminkin kuin sosialisminkin tueksi. Sillä on kannatettu yksilön vapautta yhteisön normeista mutta myös yhteisön perinteiden sitovuutta. Sillä on tuettu tasa-arvoa mutta myös haluttu suojata omistamisen oikeutta.

Niin Magna Carta vuodelta 1215, mainion vallankumouksen oikeuksia koskeva julistus vuodelta 1689 kuin Amerikan itsenäisyysjulistus syntyivät reaktiosta veronkorotuksiin. Myös Ranskan suuri vallankumous alkoi kuninkaan pyrkimyksestä korottaa veroja – ja päättyi vuoden 1804 siviililain säätämiseen, jonka keskeiset säännöt liittyvät juuri omaisuuden turvaan.

Niinpä ei olekaan kummallista, että luonnollisia oikeuksia koskeva puhe on ollut myös sopusoinnussa 1990-luvun uusliberaalin kulttuurin kanssa. Korostan tätä siksi, ettei ole selvää, näkevätkö nykypäivän aktivistit liittyvänsä tähän omistamisen tärkeyttä korostavaan kulttuuriin.

Tuodessaan esiin ne pyrkimykset, joita ihmisoikeuspuheella on edistetty, historial-

linen tutkimus tuottaa siihen kriittistä etäisyyttä. Näkyviin tulee, että sillä myös ylläpidetään valtasuhteita ja jaetaan materiaalisia ja henkisiä voimavaroja. Kun ihmisoikeudet näin tuodaan osaksi yhteiskunnallista kiistelyä, voi käydä niin, että niiden ideologinen sanoma heikkenee.

Aktivisti voi pitää tätä ongelmallisena – näyttihän aikoinaan kriittinen raamattututkimus, kuten 1835 ilmestynyt **David Joseph Straussin** *Das Leben Jesu*, suorastaan antikristilliseltä manifestilta. Kristinusko ei kuitenkaan siihen päättynyt, eikä ole syytä ajatella, että näin kävisi ajatukselle ihmisoikeuksista.

Historiallinen ihmisoikeustutkimus voi itse asiassa palvella tämänpäiväistä politiikkaa. Kun oikeuksia koskeva puhe liitetään taloudelliseen ja poliittiseen yhteyteensä, näkyviin tulevat ne intressit, pyrkimykset ja vallankäyttö, jota tuo puhe edustaa.

Koska ihmisoikeuspuheeseen liittyy ehdottomuuden sävy, se ei useinkaan helpota arkiseen politiikkaan kuuluvaa kompromissien etsimistä. Tuodessaan esiin ne pyrkimykset, joita sillä ajetaan, tutkimus tekee mahdolliseksi tuon puheen arvioimisen muuhun politiikkapuheeseen verrattuna. Käy myös selväksi, ettei hallitsemassa ole kysymys edeltä annettujen luonnollisten tai välttämättömien normien soveltamisesta.

Ihmisoikeuspuhe tuntuu olettavan, että jokaisella on valmiina identiteetti, jonka toteut-

Koska ihmisoikeuspuheeseen liittyy ehdottomuuden sävy, se ei useinkaan helpota arkiseen politiikkaan kuuluvaa kompromissien etsimistä.

tamiseen hänellä on oikeus. Huomaamatta jää, että ihmisoikeuspuhe myös tuottaa identiteettejä – olemme esimerkiksi kristittyjä tai muslimeja, miehiä, naisia tai muunsukupuolisia, homoja tai heteroja, vammaisia tai terveitä, kansalaisia tai ulkomaalaisia.

Ihmisoikeuspuhe tuottaa identiteetin politiikkaa, joka kutsuu meidät luokittelemaan itsemme niihin kategorioihin, joita se meille tarjoaa. Henkilökohtainen muutos ja kasvaminen vaikeutuvat. Historiallinen tutkimus kuitenkin osoittaa, että identiteetit ovat liukkaita ja oikullisia. Meillä on monta identiteettiä, joiden välillä joudumme tekemään kompromisseja.

Tutkimus myös osoittaa, että oikeuksien kielellä rakennetaan hierarkioita ja jaetaan voimavaroja. Kun näkyväksi tulee, että eri aikoina ihmisoikeuspuheella on tuettu mitä erilaisimpiin arvoja ja pyrkimyksiä, ei tästä seuraa, että ihmisoikeudet olisivat ”ohi” – niillä voi edelleenkin ajaa tärkeiksi koettuja asioita. Mutta se osoittaa, ettei ole syytä ajatella, että ihmisoikeuksiin sisältyisi jokin

valmiina annettu malli siitä, mitä hyvä elämä voi merkitä yksilölle tai yhteisölle.

Tämä on kysymys, jonka tarkastelu vaatii, että tutkitaan ihmisoikeuspuheella ajettujen ratkaisujen etuja ja haittoja. Se johdattaa tarkastelemaan, kuka voittaa ja kuka häviää, ja siis sijoittamaan ihmisoikeudet osaksi yhteiskunnallista vallankäyttöä. Tämä ei ole yhtään sen vähemmän tarpeellista kuin vallankäyttöön kohdistuva kritiikki.

Artikkeli perustuu Tieteen päivien avajaisluentoon, jonka Martti Koskenniemi piti 11.1.2023 Helsingin yliopiston päärakenuksen juhlasalissa.

Martti Koskenniemi on akateemikko ja Helsingin yliopiston kansainvälisen oikeuden professori emeritus.

KIRJALLISUUS

- de Vitoria, Francisco 1934/1952. *Comentarios a la Secunda secundae de Santo Tomás*. Toim. Vicente Beltrán de Heredia. Salamanca 1934.
- Grotius, Hugo 2005 (1625/1631). *The Rights of War and Peace*. Toim. Richard Tuck. Indianapolis: Liberty Fund.
- Hobbes, Thomas 1982 (1651). *Leviathan*. Toim. C. B. Macpherson. Harmondsworth: Penguin.
- Koskenniemi, Martti 2016. *Rights, History, Critique*. Teoksessa *Human Rights. Moral or Political?* Toim. Adam Etinson. Oxford: Oxford University Press, 41–60.
- Koskenniemi, Martti 2021. *Rocking the Human Rights Boat. Reflections by a Fellow Passenger*. Teoksessa *The Struggle for Human Rights. Essays in Honour of Philip Alston*. Toim. Bhuta, Hoffmann, Knuckley, Mégret ja Satterwhite. Oxford: Oxford University Press, 51–61.
- Locke, John 1984 (1690). *Two Treatises of Government*. Toim. William S. Carpenter. Lontoo: London Everyman's.
- Moyn, Samuel 2010. *The Last Utopia: Human Rights in History*. Harvard: Harvard University Press.
- Robespierre, Maximilien 1958. *Oeuvres de Maximilien Robespierre, tome IX*. Toim. M. Bouloiseau ym. Pariisi: Presses Universitaires de France.
- Sièyes, Emmanuel 2003. *Political Writings*. Toim. M. Sonenscher. Indianapolis: Hackett.
- Slotte, Pamela ja Halme-Tuomisaari, Miia 2015. *Revisiting the Origins of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.